

РОЗДІЛ 11. СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ СИСТЕМАХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

SPECIAL FEATURES OF ENSURING SOCIAL SECURITY IN THE NATIONAL LEGISLATIVE SYSTEMS OF THE EU MEMBER STATES: EXPERIENCE FOR UKRAINE

У статті обґрунтовано доцільність зміни концептуального розуміння національної безпеки сучасного законодавства України з національної безпеки в умовах сучасних викликів. Визначено, що у сучасному законодавчому полі України національна безпека виступає інтегральною синтетичною категорією, що поєднує державну, громадську та воєнну безпеку. Проаналізовано міжнародне законодавство, спрямоване на захист соціальних та трудових прав громадян з метою пошуку кращого досвіду для адаптації в Україні. Затверджений європейський курс розвитку країни спонукає до аналізу правового поля країн Європейського Союзу у сфері національної та соціальної безпеки. Для адаптації міжнародного досвіду з національної безпеки є важливим аналіз змісту та реалізації правових положень з національної безпеки країн, які перебували у соціалістичному таборі та успішно інтегрувались до ЄС, такими країнами є Республіка Польща та Литва.

Ключові слова: соціальна безпека, національна безпека, соціальні права, трудові права.

В статті обґрунтовано цілесобразність змінення концептуального розуміння національної безпеки сучасного законодавства України по національній безпеці в умовах сучасних викликів. Визначено, що у сучасному законодавчому полі України національна безпека виступає інтегральною синтетичною категорією, що поєднує державну, громадську та воєнну безпеку. Проаналізовано міжнародне законодавство, спрямоване на захист соціальних та трудових прав громадян з метою пошуку кращого досвіду для адаптації в Україні. Затверджений європейський курс розвитку країни спонукає до аналізу правового поля країн Європейського Союзу у сфері національної та соціальної безпеки. Для адаптації міжнародного досвіду з національної безпеки є важливим аналіз змісту та реалізації правових положень з національної безпеки країн, які перебували у соціалістичному таборі та успішно інтегрувались до ЄС, такими країнами є Республіка Польща та Литва.

європейський курс розвитку країни спонукає до аналізу правового поля країн Європейського Союзу в сфері національної та соціальної безпеки. Для адаптації міжнародного досвіду з національної безпеки європейських країн важливим аналізом є зміст та реалізація правових положень національної безпеки країн, які перебували у соціалістичному таборі та успішно інтегрувались до ЄС, такими країнами є Республіка Польща та Литва.

Ключевые слова: социальная безопасность, национальная безопасность, социальные права, трудовые права.

The article substantiates the expediency of changing the conceptual understanding of the national security of Ukraine's current legislation on national security in the context of modern challenges. It is determined that in the modern legislative field of Ukraine, national security acts as an integral synthetic category, which combines state, public and military security. The article analyzes the international legislation aimed at protecting the social and labor rights of citizens in order to find the best experience for adaptation in Ukraine. Protection of state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and only after that – of other national interests of Ukraine that include vital interests of individuals, society and the state have been brought to the fore. To adapt international legislation regarding the national security features of European countries, it's important to analyse the content and implementation of the legal provisions on the national security of the countries that were in the socialist camp and successfully integrated into the EU is the Republic of Poland and Republic of Lithuania.

Key words: social security, national security, social rights, labor rights.

УДК 364.442:061.1(477)

Сидорчук О.Г.

к. держ. упр., доцент, докторант
Львівський регіональний інститут
державного управління
Національної академії
державного управління

Постановка проблеми. Уже майже 5 років українській соціум перебуває в ситуації підвищеного рівня небезпеки і дефіциту стабільності, спричиненій зовнішніми викликами для незалежності держави, пов'язаними з агресією Російської Федерації на Сході України та анексією АР Крим. Це актуалізує завдання забезпечення національної, соціальної, суспільно-політичної, воєнної, інформаційної, культурної, громадської безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем соціальної безпеки займаються провідні українські вчені: О. Новікова, Ю. Харізашвілі, Е. Лібанова, А. Баланда, О. Іляш,

О. Коваль, В. Куценко, В. Удовиченко, О. Давидюк, Є. Крихтіна, Б. Мініна, О. Сиченко.

Постановка завдання. Прийнятий євроінтеграційний курс країни зумовлює необхідність дослідження європейського законодавства з національної безпеки, соціальної політики, в тому числі з соціальних та трудових прав. Метою статті є пошук кращого європейського досвіду з питань соціальної безпеки та обґрунтування його адаптації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У прийнятому в 2018 р. Законі України «Про національну безпеку України» [4] відбулася зміна кон-

цептуального розуміння національної безпеки: звуження сфери національної безпеки з перенесенням змістовних акцентів із соціально-гуманітарного на воєнно-політичне її трактування.

На перший план поставлено захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу і лише після цього – інших національних інтересів України, до яких належать життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави.

Закон України містить визначення національної, державної, воєнної та громадської безпеки. При цьому захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу є предметом як національної, так і державної та воєнної безпеки. Воєнна безпека забезпечує захист від воєнних загроз, тоді як державна – від загроз невоєнного характеру. У забезпеченні громадської безпеки беруть участь органи державної влади та місцевого самоврядування, а також громадянське суспільство.

У сучасному законодавчому полі України національна безпека виступає інтегральною синтетичною категорією, що поєднує державну, громадську та воєнну безпеку. Порівняльний аналіз змістовного навантаження нормативних визначень державної та громадської безпеки, а також результатів наукових досліджень із даної проблематики дозволяє розглядати соціальну безпеку як категорію, що включає державну і громадську безпеку. З цієї точки зору в найбільш загальному розумінні соціальна безпека полягає в захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів людини, суспільства і держави, прав та свобод людини і громадянина, реалізація яких забезпечує прогресивний демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян, від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Необхідність зміни законодавчого поля зумовлена збільшенням потреби в захисті національного суверенітету і територіальної цілісності країни від загроз, пов'язаних з анексією АР Крим і збройною агресією Російської Федерації проти України. Однак під впливом цього важливого негативного чинника країна зробила вимушений реверсний крок проти постмодерного тренду щодо розширення соціально-гуманітарного трактування безпеки. [9, с. 51]

Євроінтеграційний курс України, що затверджено в Конституції, вимагає ретельного аналізу міжнародного законодавства, спрямованого на захист соціальних та трудових прав громадян.

Європейська політика у сфері соціальної безпеки ґрунтується на базових гуманістичних цінностях, визначених в Угоді про соціальну політику та Протоколі про економічну, соціальну та територіальну

єдність, що є додатками до Договору про Європейський Союз (ДЄС) [6]. Підвалини цього договору склали три «опори», сформульовані у Маастрихтському (1992 р.), Амстердамському (1997 р.) і Ніццькому (2001 р.) договорах.

Безпосереднє право людини на соціальну безпеку визначається в Загальній декларації прав людини [3], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ратифіковано указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р.; 2148-VIII) [2], а також у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. і ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР) [5] та інших документах.

Окрім засадничих документів, існує значна кількість нормативних актів вторинного права ЄС (регламенти, директиви, рішення), що становлять базу соціального права ЄС та є реалізацією відповідної компетенції інститутів ЄС, якою вони наділені згідно з положеннями засадничих договорів [8, с. 3].

Згідно з нормами Договору про ЄС [6] Європейська Рада має повноваження щодо прийняття директив для держав-членів з питань:

- захисту працівників за умов припинення трудового договору;
- техніки безпеки і виробничої санітарії, умов праці та поліпшення виробничого середовища для захисту здоров'я працівників;
- представництва та колективного захисту інтересів працівників і роботодавців, зокрема, при прийнятті спільних управлінських рішень;
- інформування і консультування працівників;
- інтеграції осіб, виключених із ринку праці;
- гендерної рівності щодо використання можливостей ринку праці та ставлення на робочому місці, рівності в оплаті праці чоловіків і жінок;
- соціального забезпечення та соціального захисту працівників;
- забезпечення зайнятості;
- трудової міграції;
- умов працевлаштування громадян інших країн, які на законних підставах постійно проживають на території ЄС;
- фінансування активної політики зайнятості, створення робочих місць;
- соціального діалогу.

Водночас повноваження Європейської Ради не поширюються на питання оплати праці, свободи асоціацій, права на страйк та локаут.

У 1993 р. Європейська Рада прийняла рішення про поширення законодавства ЄС на рівень національних законодавчих систем, що стало одним із критеріїв відповідності, які мають задовольняти країни-кандидати на вступ до ЄС. Початок ХХІ ст. ознаменувався формуванням нормативно-правової бази ЄС, орієнтованої на уніфікацію положень соціального і трудового права на наднаціональ-

ному рівні при певній гармонізації національних стандартів. Сучасне регулювання соціальної сфери ЄС залишає за державами вибір форм і засобів їх досягнення та реалізації. Система нормативних актів, прийнятих інститутами ЄС, встановлює загальні для всіх держав-членів рамки і орієнтири у сфері соціальної безпеки, а також визначає вектор щодо поступового зближення і гармонізації національних систем соціального захисту держав-членів ЄС. При цьому головна роль соціального законодавства в умовах ринкової економіки полягає в забезпеченні надійних та дієвих компромісів між ринковими обмеженнями і соціальними та загальнолюдськими цінностями [11, с. 2–3; 10]. При цьому уніфікації, як більш жорсткому методу правового зближення, що передбачає використання єдиних підходів до визначення і реалізації соціальної політики на території держав-членів, відводиться менша роль, унаслідок чого багато питань продовжують регламентуватися національними законодавствами. Основні соціальні права і свободи визначені Європейською соціальною хартією (прийнятою Радою Європи 18.10.1961 р.), переглянутою у травні 1996 р. із розширенням кола соціальних прав і підвищенням рівня ряду гарантій.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС) означає прийняття зобов'язань реалізувати суттєві та чітко визначені економічні й соціальні реформи протягом конкретного періоду часу. Цей документ містить перелік, що складається з більш ніж 350 директив, регламентів та інших нормативних документів, з якими має бути гармонізоване законодавство України. Зокрема, у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей Угодою про асоціацію з ЄС передбачено імплементацію 40 директив [10]. У трудовому законодавстві – це 7 директив, імплементація яких має бути здійснена впродовж 3–4 років після набуття чинності Угодою про асоціацію з ЄС. Вони охоплюють питання інформування про умови трудових договорів, рамкових угод щодо повної та часткової зайнятості, забезпечення прав працівників. Законодавство щодо антидискримінації та гендерної рівності передбачає імплементацію 6 директив протягом 3–4 років після набуття чинності Угодою про асоціацію з ЄС. Найбільш об'ємним є перелік зобов'язань з імплементації директив до законодавства щодо безпечних і здорових умов праці – він включає 29 директив, що мають бути імplementовані впродовж 2–10 років і стосуються питань встановлення мінімальних вимог щодо забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, організації робочого часу, використання індивідуального захисного облад-

нання (в цілому та для окремих галузей, видів роботи) та ін. У сфері громадського здоров'я Україна зобов'язалася імplementувати 13 директив протягом 0–3 років після набуття чинності Угодою про асоціацію з ЄС задля наближення законодавства та практики до принципів права ЄС з питань тютюну, інфекційних захворювань, служби крові, трансплантації тканин і клітин.

Отже, до зобов'язань України, які містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, щодо реалізації економічних та соціальних реформ гармонійно включаються пріоритети соціальної безпеки, що надає їм статусу обов'язковості виконання.

Для адаптації міжнародного досвіду щодо особливостей національної безпеки європейських країн є необхідним аналіз змісту та реалізації правових положень щодо національної безпеки країн, які перебували у соціалістичному таборі та успішно інтегрувались до ЄС.

Однією з таких країн є Литовська Республіка. Закон Литви про національну безпеку [13] (прийнятий 19.12.1996 р., з послідовними змінами та доповненнями у 2017 р.) містить чіткий розподіл на такі сфери: внутрішня, економічна, соціальна, культурна, етнічна, а також політика соціальної безпеки, у сферах освіти та науки, охорони здоров'я, політика захисту навколишнього середовища.

Пріоритетними національними інтересами Литовської Республіки є такі: суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний устрій; громадянське суспільство, повага до прав і свобод людини та громадянина та їх життя; мир і добробут у державі.

До основних напрямів досягнення національної безпеки Литовської Республіки віднесено: життєздатність і єдність НАТО та ЄС, безпеку, солідарність, демократію та добробут усіх держав Євроатлантичної спільноти; безпеку, стабільність, поширення демократичних та європейських цінностей; стійкість розвитку держави; економічну, енергетичну, екологічну, інформаційну, кібербезпеку, соціальну безпеку. Основними об'єктами національної безпеки визначено: права і свободи людини і громадянина, а також особиста безпека; цінності, які є значущими для нації, її права й умови для вільного розвитку; незалежність Держави; конституційний порядок; цілісність території Держави; навколишнє середовище і культурна спадщина; здоров'я населення.

У Стратегії національної безпеки Литовської Республіки [12] зроблено акцент на загрозах та напрямках, які є актуальними на дату її прийняття. Соціальна безпека визначається як результат ефективності державної соціальної політики, яка заохочує створення соціально незалежного, єдиного і стабільного громадянського суспільства.

У Стратегії виокремлено соціальні та регіональні напрями: перехід до сталого регіонального

розвитку, орієнтованого на скорочення економічної і соціальної нерівності, підвищення територіальної згуртованості в регіонах, ефективного використання коштів ЄС; удосконалення системи соціальної підтримки та соціальних послуг, зниження соціальної ізоляції; стимулювання зворотної міграції, забезпечення зв'язку між державою і литовцями, які проживають за кордоном та прагнуть розвивати свою литовську ідентичність, підтримувати політичні, економічні, громадські та культурні зв'язки з Литовською Республікою.

Стратегія національної безпеки щодо економічного і соціального блоку відповідає положенням закону «Про основи національної безпеки» Литовської Республіки.

Аналіз стратегічних документів щодо національної та соціальної безпеки Республіки Польща обумовлено інтенсивним розвитком держави, географічною близькістю її розташування до України, а також великою кількістю українських мігрантів у сусідній державі. Стратегія розвитку системи національної безпеки Республіки Польща до 2022 року [15] є новим поколінням нормативно-правового акту, призначеного для вирішення завдань сучасної середовища безпеки та задоволення вимог сучасної системи управління розвитком країни. Як результат, уперше стратегія національної безпеки розроблена спільно з плануванням соціально-економічного розвитку країни та заснована на методології, яка дозволить реалізувати її цілі. Крім того, взаємодоповнюваність Стратегії національної безпеки Республіки Польща 2022 р. з іншими стратегіями розвитку дозволила включити до основних тематичних напрямів інші сфери національної безпеки, такі як економічна (у тому числі енергетика), громадянська, соціальна, продуктова та екологічна.

Стратегія розвитку національної системи безпеки Республіки Польща до 2022 року передбачає реалізацію:

1. Стратегії інновацій та ефективності економіки.
2. Стратегії розвитку людського капіталу.
3. Стратегії розвитку транспорту.
4. Стратегії енергетичної безпеки та охорони навколишнього середовища.
5. Стратегія ефективної держави.
6. Стратегії розвитку соціального капіталу.
7. Державної стратегії регіонального розвитку.
8. Стратегії сталого розвитку сільського господарства та рибальства.

Стратегія національної безпеки Польщі [14] є трирівневою та передбачає глобальний, державний і регіональний рівень. Сучасне середовище безпеки Польщі характеризується розмиванням кордонів між його внутрішніми та зовнішніми вимірами, військовими та невійськовими. Глобалізація призводить до непередбачуваних явищ, масштаб яких більше не обмежується географічними бар'єрами,

політичними системами та економікою, є ще проблемами та загрози воєнного типу. Безпека Польщі залежить від її здатності ефективно реалізовувати національні інтереси та досягати стратегічних цілей у сучасних умовах. Це стосується, зокрема, використання можливостей та задоволення внутрішніх і зовнішніх цілей, які є результатом взаємозалежних політичних, військових, економічних, демографічних, екологічних процесів та подій.

Діяльність держави згідно із Стратегією національної безпеки полягає в тому, щоб захистити об'єкти та матеріальні ресурси потенціалу національної безпеки від загроз у мирний час, час кризи та війни, підтримувати функціонування операційних підсистем системи національної безпеки.

У Стратегії наголошується на посиленні фінансової безпеки, підвищенні енергетичної безпеки, забезпеченні стратегічних резервів, зміцненні продовольчої безпеки, захисті навколишнього середовища.

Соціальна безпека потребує забезпечення її ефективного функціонування в разі загрози війни, а також ефективної діяльності для виконання таких завдань соціальної підтримки: охорона національної спадщини; розвиток та поглиблення співпраці представників державних установ і засобів масової інформації, які займаються захистом національної безпеки; протидія демографічним загрозам; ефективно соціальне забезпечення громадян, які потребують державної підтримки; стимулювання економічної самостійності населення; підвищення інноваційності науково-дослідницького потенціалу у сфері державної безпеки та оборони шляхом активізації науково-виробничого співробітництва (у тому числі міжнародного) дослідницького середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що під впливом глобалізації відбувається трансформації системи міжнародної безпеки, з'являються нові виклики та загрози. Здійснений аналіз правового поля Європейського Союзу з національної безпеки та системи забезпечення соціальних прав громадян дає можливість застосувати найкращі міжнародні практики в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Європейська соціальна хартія . [Електронний документ]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
2. Єдиний європейський акт . [Електронний документ]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028
3. Загальна декларація прав людини. . [Електронний документ]. Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII // Офіційний вісник України. 2018. № 55. Ст. 1903.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01) . [Електронний документ]. Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/23491.docx>

7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. . [Електронний документ]. Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

8. Свердлова Ю.О. Нормативно-правове регулювання соціальної політики Європейського Союзу. . [Електронний документ]. Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5911/6661>

9. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. [Текст] / Львів: Львівський регіональний ін-т держ. управління, 2018. – 492 с.

10. Угода про асоціацію. Урядовий портал. [Електронний документ]. Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejskaintegraciya/ugoda-pro-asociaciyu>

11. Bronstein A. Labour Law Reform in the EU Candidate Countries: Achievements and Challenges. Geneva, International Labour Office, 2003. 41 P.

12. National Security Strategy 2017 Republic of Lithuania. [Електронний документ]. Режим доступу: https://kam.lt/en/defence_policy_1053/important_documents/strategical_documents.html National security strategy 2017.

13. On The Basis of the National Safety. Act Of The Republic Of Lithuania [Електронний документ]. Режим доступу : <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.43965?jfwid=q86m1vvd9>

14. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014 . [Електронний документ]. Режим доступу : <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>

15. Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022. [Електронний документ]. Режим доступу : https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_rozwoju_systemu_bezpieczenswa_narodowego_rp_2022.pdf